

‘Omen’ en zalantzak argitu nahian

ZUBELDIA, Larraitz
Euskal Herriko Unibertsitatea

Sarrera data: 2009-07-31
Onartze data: 2009-11-26

'Omen' en esanahiaren eta erabileraren berri ematea dugu helburu lan honetan. Saia-tuko gara argudiatzen 'omen' duen esaldiaren hiztunak adierazten duela proposizio bat hiztuna ez den beste batek esana edo baieztua dela, edo hari entzuna edo irakurria (ez iku-sia). Horixe du bere esanahia, eta, horri jarraiki, erakutsiko dugu orain arteko gramatika eta hiztegiek 'omen' i lotu izan dioten ziurtasunik eza ez dela haren esanahiaren parte, bai-zik eta hiztunak eragin dezakeen inplikatura, 'omen' dun esaldi bat eginez. Esango dugu, baita ere, 'omen' i ematen dizkioten '*parece (que)*' edo '*il paraît (que)*' gisako baliokideak ez direla bereak, baizik eta 'bide' renak.

Horretarako, orain arteko gramatika eta hiztegiek esandako gauza batzuk baztertu eta beste batzuk zehaztu beharko ditugu. Egungo semantika eta pragmatikako bereizketa na-gusiak hartuko ditugu oinarri eta bidelagun horiek xehetzeko.

Hitz-gakoak: esanahia, edukia, esandakoa, inplikatura, proposizio-edukia.

El objetivo de este trabajo es definir el significado y explicar el uso de la partícula 'omen' del euskara. Intentaremos argumentar que el hablante, mediante una preferencia con 'omen', expresa que una proposición es dicha o afirmada por otro hablante, o bien escuchada o leída a otro hablante. Ése es su significado, e intentaremos demostrar que el contenido de incertidumbre que las gramáticas y diccionarios han asociado a 'omen' no es parte de su significado, sino la implicatura que puede producir el hablante mediante la realización de una preferencia con 'omen'. Veremos también que los equivalentes como '*parece (que)*' o '*il paraît (que)*' asignados a 'omen' no son sus equivalentes, sino de la partícula '*bide*'.

Para ello, tendremos que descartar algunas de las cosas propuestas acerca de 'omen' por las gramáticas y diccionarios publicados hasta hoy, y precisar algunas otras. Partiremos de las principales distinciones de la semántica y pragmática, con el fin de que nos ayuden a refinar lo dicho hasta ahora acerca de 'omen'.

Palabras clave: Significado, contenido, lo dicho, implicatura, contenido proposicional.

L'objectif de ce travail est de définir la signification et d'expliquer l'utilisation de la particule « *omen* » du basque. Nous essaierons d'argumenter que le locuteur, grâce à une profération avec « *omen* », exprime qu'une proposition est dite ou affirmée par un autre locuteur, ou bien écoutée ou lue à un autre locuteur. C'est là sa signification, et nous essaierons de démontrer que le contenu d'incertitude que les grammaires et dictionnaires ont associé à « *omen* » ne fait pas partie de sa signification. En effet, il s'agit plutôt d'une implicature que le locuteur peut produire au moyen d'une énoncé avec « *omen* ». Nous verrons également que les équivalents comme « *parece (que)* » ou « *il paraît (que)* » assignés à « *omen* » ne sont pas ses équivalents, mais plutôt de la particule « *bide* ».

Pour cela, nous devons écarter quelques-unes des propositions au sujet de « *omen* » faites par les grammaires et dictionnaires publiés à ce jour, et en préciser quelques autres. Nous partirons des principales distinctions de la sémantique et de la pragmatique pour nous aider à affiner ce qui a été dit jusqu'à présent au sujet de « *omen* ».

Mots-clés: Signification, contenu, ce qui a été dit, implicature, contenu propositionnel.

The aim of this paper is to define the meaning and explain the use of the particle 'omen' in Basque. We shall attempt to argue that the speaker, by the utterance of 'omen', expresses that a proposition is said or asserted by another speaker, or either heard or read by another speaker. That is its meaning, and we shall attempt to prove that the content of uncertainty that grammar books and dictionaries have associated with 'omen' is not part of its meaning, but the implicature that the speaker can produced by making an utterance with 'omen'. We shall also see that equivalents such as '*parece (que)*' or '*il paraît (que)*' ('seems that') assigned to 'omen' are not its equivalent, but the equivalent of the particle '*bide*'.

To do so, we must cast aside some of the items proposed concerning 'omen' by grammar books and dictionaries published up to now, and describe in detail some others. We shall start from the main distinctions of semantics and pragmatics, in order to help us purify what has been stated concerning 'omen'.

Keywords: Meaning, content, what is said, implicature, propositional content.

Sarrera

Aspalditik aipatu izan dituzte 'omen', 'ei', 'bide', 'ote', 'al' eta antzeko partikulak euskarazko hizteigile eta gramatikariek euren lanetan. Eta badirudi ez zaiela erraza izan horien erdarazko ordaina ematea erreferentzia gisa auzo-erdaretako bat edo ingelesa hartu duten hizteigileei, ez baita horien ordain zuzenik hizkuntza horietan. Bestelako parafraasiaren bidez eman beharra dago horien baliokidea, eta badirudi bide makurretik eramane dituela horrek batzuetan. Euren azterketa sintaxian oinarritu dute gramatika askok, eta, gainerakoan, definizio laburra edo ordainak ematera mugatu dira, edo euskalkien araberako banaketaren berri ematera. Baina munduan badira halako partikulak eta gehiago dituzten hizkuntzak, eta baita horiek aztertzen saiatzen diren hurbiltze semantiko eta pragmatikoak ere.

'Omen' partikula aztertzerako mugatuko gara lan honetan, badu-eta zer aztertua. Zehazkiago, haren esanahia eta erabilera aztertzea dugu xede; eta alderdi batzuetara mugatu beharko dugu horren baitan ere.

Hiru ezaugarri bereiziko genituzke orain arteko lanetan 'omen' i¹ buruz esan den horretan:

- a. Hiztunak adierazten duen/aditzera ematen duen proposizioa besteren batek esana dela ematen du aditzera/adierazten du.
- b. Hiztunak² adierazten du ez duela esaten duen proposizioaren egiari buruzko ziurtasunik.

* Batetik, eskerrak eman nahi dizkiot Kepa Kortari, lan hau egiteko oinarria eta gehiago emateagatik. Baita Andoni Barreña eta Txantxon Zubeldiari ere, egindako zuzenketa eta iradokizunengatik. Bestetik, aipatu nahi nuke Eusko Jaurlaritzaren doktoradutza aurreko beka baten laguntza izan dudala, Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa sailaren Ikertzaileen Prestakuntzarako Programako laguntza baten bitartez.

¹ Komatxo sinpleak (") adierazpenak aipatzeko eta 'zuhurtzia' komatxo gisa erabiliko ditugu; bikoitzak (") esaldiak markatzeko. Proposizioak errepresentatzeko, berriz, LETRA LARRI TXIKIAK baliatuko ditugu.

² 'Hiztuna' erabiliko dugu, baina uler bedi horrekin hiztuna, idazlea...; esaldiaren egilea, oro har, esaldia ahoz edo idatziz egin duena.

- c. Erdarazko 'se dice (que)', 'parece (que)', 'on dit (que)', 'il paraît (que)', 'dice(n) (que)' ren baliokidea da.

(a)k Mitxelena (1987) eta Sarasolak (1996) diotena laburbiltzen du.

omen (...) II. (...) ◆ (Partikula, zeinaren bidez aditzera ematen den adierazten den informazioa beste pertsona edo iturri batzuetatik datorrela; aditz forma pertsonalaren aurre-aurrean jartzen da).³ (...) (Mitzelena, 1987, 244-245)

1 omen. (XVII ea.). Hitzunak aditzera ematen duenaren berri entzunez (ez ikusiz) jakin duela adierazteko erabiltzen duen partikula. (...) (Sarasola, 1996, 614)

Euskaltzaindiak (1987, 1993), berriz, (b) eransten dio aurrekoari:

Esaten duguna besteri entzuna diogula eta, beraz, ziurtasun neurria haren bizkar uzten dugula adierazteko, esate baterako, **ei** eta **omen** ditugu (...). (Euskaltzaindia, 1987, 502)

Partikula horien [omen eta ei] modaltasunak bata bestearekin loturiko bi alderdi ditu: a) esaten dena besteri entzuna dela adierazten dute batetik, eta b) egia denentz ezin duela hitzunak erabat ziurtatu. (Euskaltzaindia, 1987, 515)

Omen eta ei partikulek adierazten duten modaltasunak bi aurpegi erakusten dizkigu: hitzunak esaten duena besteri entzuna dela eta esaten duen horren egia-tasunaz ez dagoela batere ziur. (Euskaltzaindia, 1993, 446)

Baina ez da Euskaltzaindia bakarrik uste horretakoa. Hasierako gramatikari batzuek ere zalantzakotzat zuten 'omen' partikula. Larramendik (1854, 196), esaterako, *adverbos de doute* delakoen azpian sartzen du, eta Lafittek (1962, 162)⁴ ere zalantza adierazteko adberbioekin batera sailkatzen; van Eysek (1873, 301) *particule dubitative* esaten dio.

³ **omen** (...) II. (...) ◆ (Particula con la que se da a entender que la información que se expresa proviene de otras personas o fuentes; se coloca inmediatamente antes de la forma vbal. personal). (Mitzelena 1987, 244-245).

⁴ Lafitteren lanari dagozkion orrialdeen erreferentziak 1979ko edizioarenak dira.

(c) hiztegi elebidun eta gramatika gehienek jasotakoari dagokio. Honakoek, besteak beste: Larramendik (1729, 307-308), van Eysek (1873, 301), Azkuek (1905-1906, 841), Lafittek (1962, 47)⁵ eta Elhuyarrek (2000, 490).

Horiek horrela, honako hau argudiatu nahi dugu:

- I. (a)ko definiziotik, hau da Mitxelenaren eta Sarasolaren definizioetatik, jo beharra dago 'omen' en esanahia deskribatzeko. Zehaztu egin beharra dago, hala ere.
- II. (b) okerra da. Izan ere, hiztunak adieraz dezake zalantza 'omen' erabiliz, baina zalantza ez da haren esanahiaren parte, ezpada hiztunak bere esaldiarekin eragiten duen inplikatura, esaldiaren eduki pragmatikoa. Batzuetan, esplizituki adierazten du zalantza hiztunak, ondoren.
- III. (c) ez da guztiz zuzena, '*parece (que)*' eta '*il paraît (que)*' ez baitira 'omen' en ordainak.

Beraz, Mitxelenaren eta Sarasolaren definizioen bidetik jo beharra dagoela iruditzen zaigu, 'omen' en esanahiaren eta erabileraren berri emateko. Has-teko, 'omen' en hainbat ezaugarri bilduko dugu, gero esango ditugun gauza batzuk argitze aldera (1. atala). Jarraian, bi hiztegiileen ildoari helduko diogu, baina zehaztu egin beharra dagoela azpimarratuko dugu (2. atala). Semantikako eta pragmatikako oinarrizko kontzeptu batzuk baliatuko ditugu horretarako, bi bereizketa nagusi ekarriz: esanahia *vs.* edukia (3.1. azpiatala) eta esandakoa *vs.* inplikaturakoa (3.2. azpiatala). Bereizketa horiek lagunduko digute 'omen' en esanahia eta edukia zehazten (4. atala). Segidan, argudiatuko dugu ziurtasunik ezak ez duela lekurik esanahi horretan, eta ikusiko dugu 'omen' en esanahiaren parte ez baina hiztunak 'omen' duen esaldi bat eginez eragin dezakeen inplikatura dela (5. atala). Horren ildoan, hizpide hartuko dugu zalantzaren ideia horrek izan duen eragina; batetik, kazetaritzan (5.1. az-

⁵ Larramendiren lanari dagozkion orrialdeen erreferentziak 1979ko edizioarenak dira; Azkuere-nak, 1984koak; eta Lafitterenak, 1979koak.

piatala), eta, bestetik, euskal hiztunengan (5.2. azpiatala). Jarraian, erakutsiko dugu, gure ustean, '*parece (que)*' eta '*il paraît (que)*' gisakoak ez direla 'omen' en ordainak, ezpada 'bide' renak (6. atala). Eta, azkenik, ondorioa eta aurrera begirakoak bilduko ditugu (7. atala).

1. 'Omen' en hainbat ezaugarri

- Sintaktikoki *aditz-multzoko partikula* da 'omen'. Aditz jokatuekin joaten da, elementu horrekintxe agertzen da gehienetan; dela agerian, dela isilean.⁶

Aditz-sintagmaren gunean joaten da, beraz. Baiezko perpausetan, aditz trinakoarekin haren aurrean, eta perifrastikoekin aditz nagusiaren eta laguntzailearen artean:

- (1) Bihar omen datoz lagunak.
- (2) Bihar etorriko omen dira lagunak.

Ezezkoetan, berriz, trinakoetan haren aurrean, eta perifrastikoetan aditz laguntzailea aurreratuta, haren aurrean:

- (3) Ez omen datoz bihar lagunak.
- (4) Ez omen dira bihar etorriko lagunak.

Aditzik gabe nekez edukiko dugu, hortaz, 'omen'.

⁶ Ager bailiteke aditza isilean dela, nahiz galdera baten erantzunean bakarrik dela, aditzik gabe. Hona hemen adibide bana, hurrenez hurren:

- (i) Garrantzitsuena ez omen irabaztea, parte hartzea baizik. (*Berria*, 2006-02-11, 5)
- (ii) Bai omen (Larramendi, 1854, 196)

Horrez gain, aipatzekoa da Iparraldeko erabilera; 'omen' perpausaren bukaeran agertzea, hain zuzen:

- (iii) Beldur masiboa da panikoa, omen. (*Berria*, 2006-02, 18)

- Adierazpen-perpauzei soilik atxiki dakieke 'omen'. Horietan bakarrik ager daiteke, ez du lekurik galde-perpauzetan (ez galdera zuzenetan, ez zehar-galderetan),⁷ harridurazko perpauzetan eta aginterazko perpauzetan.⁸ Hona hemen adibide bana, hurrenez hurren:

- (5) Biharko bukatuko omen du lana.
- (6) *Biharko bukatuko omen du lana?
- (7) *Zer lan bukatuko omen duen biharko!
- (8) *Buka omen ezazu lana biharko!

- Lehenxeago ikusi bezala, adierazpen-perpauzetan ager daiteke 'omen' ukazioaren aldamenean, baina *eragin eremu* zabala izango du beti ukazioarekiko (Had-dican, 2007, 71-74). Har dezagun, esate baterako, adierazpen-perpauze simple bat:

- (9) Euria ari du.

eta horren ukazioa:

- (10) Ez du euririk ari.

Erabil daiteke 'omen' perpauze horren esaldi baten berri emateko:

- (11) Ez omen du euririk ari.

'Omen'ek 'ez'ekiko eragin eremu zabala duela (eta, alderantziz, 'ez'ek 'omen'ekiko eragin estua duela) diogunean, honako hauxe esan nahi dugu: (11)ren edozein esaldik adierazten duen proposizioak honako itxura hau duela:

⁷ Zehaztapen bat egin beharra dago galderei dagokienez. Galdera arruntetan agertu ezin den arren, badirudi ager litekeela '*interrogative flip*' delako galderetan (Ginzburg & Sag, 2000; Matthewson eta beste, 2007), zeinetan solaskideak esandakoa errepikatzen duen hiztunak, galdetzaille bat sartuta. Esaterako, onargarria egiten zaigu honako adibide hau:

(iv) Norekin ari omen nintzen dantzan?

⁸ Perpauzez ari gara hemen, perpauze motez, sintaxiaz alegia; eta ez perpauze horiekin egin daitekeenaz. Batek adieraz dezake, esate baterako, harridura "Bihar etorriko omen dira lagunak!" esanez. Baina adierazpen-perpauze izaten segitzen du perpauzak, ez du harridurazko perpauzen egiturarik.

OMEN [EZ (EURIA ARI DU)]

eta sekula ez honako beste hau:

EZ [OMEN (EURIA ARI DU)].

- Ezin da *iteratu* 'omen'; esan nahi baita, 'omen' erabilita sortutako perpaus egiturari ezin zaio berriro ere 'omen' ezarri, ezin zaio bitan jarri aditz berari. Behin bakarrik ager daiteke perpaus bakuneko:

(12) *Biharko bukatuko omen du lana omen.

2. Definizioak zehaztuz

Mitxelenaren eta Sarasolaren definizioen ildotik jo beharra azpimarratu dugu, 'omen' en esanahia emateko, zalantza adierazten duelako ideia bazter utzita. Bi puntutan jarri nahi dugu arreta.

- Bi aditz darabiltzate horren berri emateko, 'aditzera eman' eta 'adierazi', baina justu alderantziz. Mitxelenak dio 'omen'ekin aditzera ematen dela adierazten den informazioa beste pertsona edo iturri batzuek emana dela; beraz, 'omen'ekin zerbait *aditzera eman* egiten da, haren arabera. Sarasolak, berriz, esaten digu aditzera ematen duenaren berri entzunez (ez ikusiz) jakin duela adierazteko erabiltzen duela hitzunik 'omen'; hor-taz, 'omen'ekin zerbait *adierazi* egiten da. Horrez gain, zerbait hori adierazitako informazioari buruzkoa da, Mitxelenaren iritzian; aditzera ematen duenari buruzkoa, aldiz, Sarasolaren ustez.
- Bi gauza bereizten dituzte euren definizioetan: batetik, 'omen' en 'azpiko' edukia eta, bestetik, 'omen'ek eduki horri eransten dion efektua edo ñabardura.

Lehenengo puntuari dagokionez, argitu behar da zer egiten den 'omen' dun esaldi bat egiten denean: zerbait *esan* egiten da? Zerbait *adierazi*? Zerbait *aditzera eman*? Esanahi desberdina dute hirurek, termino gisa, semantikako eta prag-

matikako tradizioetan, eta horien berri ematen ahaleginduko gara, labur bada ere, 'omen' en esanahiaren definizioa zehazte aldera.

Bigarren puntuak, berriz, Searleren (1969) hizketa-ekintzen teoriako bereizketa bat dakarkigu gogora. Hain zuzen, hizketa-ekintza orotan, bi osagai bereizten dira haren ilokuzio-alderdiari dagokionez: *ilokuzio-indarra* (*F*) edo hizketa-ekintzarekin zer egiten den (baietsi, hitz eman, eskatu, zigortu, iradoki, ziurtatu, eta abar), batetik; eta, *proposizio-dukia* (*p*) edo hizketa-ekintzaren asetze-baldintzak (egia-baldintzak, baierakoen⁹ kasuan), bestetik, egiten denaren dukia. Hala, proposizio-dukia bera izan dezakete ilokuzio-indar desberdina duten esaldiek. Esaterako, Eñautek esandako (13) esaldiak:

(13) "Joango naiz." (promesa)

eta Leirek esandakoek

(14) "Eñaut etorriko da." (baiespena)

(15) "Eñaut, etor zaituz!" (erregua)

(16) "Eñaut etorriko al da?" (galdera)

proposizio bera dute; alegia,

EÑAUT ETORRI,

baina ilokuzio-indar desberdina.

Galdera bat sortzen da azterketa hori 'omen' i ezartzean: zeri egiten dio ekarpena 'omen' ek, ilokuzio-indarrari ala proposizio-dukari edo egia-baldintzei? Goiko adibidean, 'Eñaut' ek, 'etor' ek eta 'pro' izenordain isilak proposizio-dukari egiten diote ekarpena; aditz jokatuari dagozkion morfemak, 'al' partikula, doinua edo entonazioa eta bere zeinu grafikoak, berriz, ilokuzio-indarra markatzeko bitartekoak dira. Eta 'omen'?

⁹ Bost taldetan sailkatzen dira ilokuzio-indarrak, hizketa-ekintzaren ilokuzio-xedearen arabera; hiztunak ilokuzio-ekintza egitean duen gutxieneko asmoaren arabera, alegia (Searle, 1969; Vanderveken, 1990, 1991): baierakoak, konpromisozkoak, zuzentzekoak, agerbidezkoak eta adieraztekoak.

Hortxe utziko dugu galdera hori oraingoz (4. atalean helduko diogu berriro), eta lehenengo puntukoei erantzuten saiatuko gara lehenbizi, hainbat kontzeptu ekarriz.

3. Kontzeptu batzuk argituz

Gaur egungo pragmatikako oinarrizko bi bereizketa ekarriko ditugu, ezinbesteko izango baitzaizkigu gauza batzuk ulertzeko: *esanahia vs. edukia* eta *esandakoa vs. inplikaturakoa*.

3.1. Perpausa eta esaldia: *esanahia* eta *edukia*

Perpausak (hizkuntza jakin bateko adierazpenez osatutako kate gramatikal osoak) ez du egia-baldintzarik berez; esan nahi baita, ez du proposiziorik adierazten bere kabuz, ez du edukirik. *Esaldiak* (perpaus bat erabiltzeko ekintzak) ditu egia-baldintzak, eta *proposizio* baten bidez irudikatzen dira. Esaldiak, edo esaldia egiten¹⁰ duen hiztunak, proposizio hori adierazi egiten duela esaten da; esaldiaren *edukia* esaten zaio proposizio horri. Kaplani (1989) jarraiki, perpausaren *esanahia*¹¹ eta esaldiaren *edukia* bereizi behar dira. Esaterako,

(17) Ni bertsolaria naiz.

perpausak *esanahia* dauka, euskal hiztun gisa ezagutzen duguna; 'ni', 'bertsolari', '-a' eta 'naiz' en esanahiak eta horien konposizio-erregelak badakizkizun neurrian.

Nolanahi ere, ez da nahikoa *esanahia* jakitea hiztunak, perpaus hori erabiliz, adierazitako proposizioa mugatzeko; hau da, esaldiaren *egia-baldintzak* mugatzeko. Izan ere, hiztuna bera esaldiaren edukiaren osagaietako bat da, eta

¹⁰ Ingeleseko 'utter' esateko darabilgu 'esaldia egin'. 'Say' ('what is said') eta 'utter' ('utterance') bereizten baitituzte ingelesez; 'esan' ('esandakoa') eta 'esaldia egin' ('esaldi') erabiliko ditugu guk.

¹¹ Kaplanek (1989) 'karaktere' esaten dio 'esanahi'ri.

kontuan hartu beharra dago. Eman dezagun Amets Arzallusek esan duela (17). Egia-baldintzen semantikarien hizkera erabilita, Ametsek egindako esaldiak adierazitako proposizioa egiazkoa da baldin eta bakarrik baldin Amets bertsolaria bada. Kasu honetan egiazkoa da, Amets bertsolaria baita. Baina esaldia Ametsek ez baizik Maialen Lujanbiok egina bada,

(17) “Ni bertsolaria naiz”,

beste bat da proposizioa; eta, ondorioz, baita egia-baldintzak ere, perpausaren esanahia berbera izanagatik. Esaldiaren edukia Maialeni buruzkoa denez gero, egiazkoa da baldin eta bakarrik baldin Maialen bertsolaria bada. Eta kasu honetan ere egiazkoa da, Maialen bertsolaria baita. Eduki desberdinak adierazten dituzte, hortaz, perpaus beraren bi esaldi horiek, hiztuna nor den; bata Amets Arzallusi buruzkoa baita; bestea, berriz, Maialen Lujanbiori buruzkoa.

Bi gauza bereizi beharra daude, beraz, esaldien edukia mugatzean: perpausaren esanahiaren ekarpena eta esaldiaren testuinguruaren ekarpena. Berebat gure aztergaiari dagokionez, bi gauza bereizi beharra dauzkagu ‘omen’ en esanahiaz eta erabileraz ari garenean. Batetik, esanahia, kodetzen duen informazioa, testuinguruaren informaziorik erantsi gabe, euskara jakinda ezagutzen duguna. Bestetik, edukia, ‘omen’ dun perpausaren esaldiak adierazten duen proposizioa, eta ‘omen’ ek horri egiten dion ekarpena (baldin eta proposizioari egiten badio ekarpena, eta ez ilokuzio-indarrari).

3.2. Esandakoa eta inplikaturakoa

Gricek (1967) damaigu pragmatikako beste bereizketa, ezagunena seguru asko: ‘*esandakoa*’ (‘adierazitako proposizioa’ ere esango diogu) eta ‘*inplikaturakoa*’ (‘hiztunak aditzera ematen duena’ ere erabiliko dugu) bereizi beharra daude esaldi batean. Har dezagun Griceren beraren adibide ezagun bat. A eta B hizketan ari dira C lagunari buruz. C banketxe batean lanean hasi berria da.

(18) A: “Zer moduz dabil lanean C?”

B: “Ez dute kartzelan sartu oraindik.”

Erabilitako perpausaren esanahia eta testuingurua kontuan hartuta, Bk adierazitako proposizioa egiazkoa da baldin eta bakarrik baldin C ez badute kartzelan sartu, lan berrian hasi denetik esaldiaren denbora arte. Hori litzateke Bk esandakoa. Baina hori komunikatu nahi al zuen Bk? Ezezkoan gaude. Garbi dago Bk beste zerbait ere eman diola aditzera Ari, edo beste zerbait ere inplikatu duela esandakoa esanez: esaterako, Ck ez duela lapurretarik egin oraindik, hura ezagututa espero zitekeen bezala. Hobeto ezagutu beharko genuke testuingurua, zehatz jakiteko zer eman nahi izan dion aditzera Bk Ari. Baina Bk esandakotik desberdina da, behintzat, aditzera emandako hori. Bi gauza bereizi beharra daude, ondorioz, esaldiaren edukiaren baitan: esandakoa eta inplikaturakoa.

Esandakoari dagokionez, argitu beharra dago ez dela mugatzen perpausaren *esanahi konbentzionalera*, nahiz eta hortik abiatzen den. Izan ere, esandakoa mugatzeko, hala dio Gricek (1967), bi gauza egin behar dira: (i) anbiguotasunik balego, ebatzi, eta (ii) adierazpen indexikoen eta testuinguruaren mendeko bestelako adierazpenen erreferentziak finkatu. Esaldiaren edukiari dagokio, beraz, esandakoa, hiztunak adierazitako proposizioari; eta ez perpausaren esanahi hutsari. Baina, era berean, bereizi egin beharra dago hiztunak aditzera emandako edo inplikaturakoa proposiziotik (proposizioetatik). Esanahi konbentzionala, esandakoa eta inplikaturakoa bereizten dira, hortaz.

Inplikaturei dagokienez, bi mota bereizten ditu Gricek: inplikatura konbentzionalak eta elkarrizketa inplikaturak. *Inplikatura konbentzionala* da hitzen esanahi konbentzionalak eragindako inplikatura.¹² *Elkarrizketa inplikatura partikularizatua*, berriz, egoera jakin batean p proposizio bat esanez sortzen da, testuinguruaren ezaugarri berezien bidez; eta, beraz, aldatu egiten da testuinguruaren arabera. Esandakoa esan izanari dago lotuta.

¹² Esan beharra dago oso eztabaidatua izan dela inplikatura konbentzionalen kontzeptua. Batzuek diote ez dela halako kategoriarik (ikus Bach, 1999, besteak beste). Nolanahi ere, beste batzuk (Potts, 2005) berriro berreskuratzen saiatu dira.

Elkarrizketa inplikaturak¹³ bakarrik hartuko ditugu kontuan 'omen' i dagokionez (5. atala). Hainbat bereizgarri dituzte halako inplikaturek. *Ezabagarritasuna* da esanguratsuen, eta guri interesatzen zaiguna. Elkarrizketa inplikaturak ezabagarriak dira. Hiztunak esplizituki ezaba edo bertan behera utz dezake, arazorik gabe, p proposizio bat esatean sor daitekeen q inplikatura; "baina ez dut q esan nahi izan" gisako zerbait esanda. Edo inplizituki ezaba dezake, esaldiaren testuingurua aldatuta. 'Test' gisa balia daiteke, oro har, ezabagarritasuna, esandakoa eta inplikatutakoa bereizteko, eta horretarako erabiliko dugu guk ere.

4. 'Omen' en esanahia eta edukia

Kontzeptuak argitu ondoan, gure proposamenaren arabera 'omen' ek duen esanahia emateko moduan gara. Esanahiaz ari garenean, kodetzen duen informazioaz ari gara; testuinguru orotatik kanpo, euskara dakigun heinean, ematen digun informazioaz. Zehaztapen bat egin beharra dago, hala eta guztiz. Izan ere, partikula dugu 'omen', eta ez du, hortaz, berezko esanahirik perpausetik kanpo. Termino *sinkategorematikoa* dela esango dugu, Erdi Aroko logikarien hitzak baliatuz. Hori dela eta, 'omen' dun perpausen esanahia aztertu beharko dugu, eta ez 'omen' en beraren esanahia.

Izan bitez S perpausa, p proposizioa (S ren esaldiak adierazten duena) eta ' S_{omen} ' 'omen' duen perpausa. Horiek horrela, honako hau da ' S_{omen} ' perpausaren esanahia, gure proposamenaren arabera:

¹³ Elkarrizketa inplikaturen baitan ere, beste bereizketa bat egiten du Gricek (1967); elkarrizketa inplikatura partikularizatuak eta orokortuak bereizten ditu. *Partikularizatua* testuinguru jakin bati lotua da; *orokortua*, berriz, esaten dio esaldi bateko hitzen forma jakin batek, oro har (testuinguru jakin bat gogoan izan gabe, alegia), inplikatura jakin bat edo mota jakin bat sortzeari. Baina berak ere aitortzen du askotan zaila dela orokortuen adibide egokiak topatzea, erraza dela eta halako inplikaturak konbentzionalizat hartzea. Horretan utziko dugu eztabaida, ez baitzaigu interesatzen lan honetarako.

($M-S_{\text{omen}}$) HIZTUNA EZ DEN BESTE(REN) BATEK ESANA DA p (edo OMEN- p).

Zehatz ditzagun gauza batzuk aurrera egin aurretik:

- Bi hiztun bereizi beharra dauzkagu, gutxienez, 'omen' en esanahiaren berri ematean. Batetik, 'omen' dakarren hiztuna, '*hiztuna*' esango dioguna, 'omen' duen esaldia egin duena. Bestetik, '*jatorrizko hiztuna*', 'omen' en bidez ekarritako esaldia egin duen hiztuna, jatorrian p esan duena.

Badu muga bat 'omen' ek jatorrizko hiztunari dagokion bezainbatean: ezin izan daiteke hiztuna bera, hiztuna ez den besteren bat izan beharra dauka. Fallerrek (2002, 191) dio, cuzco kitxuako '*si*' rekin ('omen' en antz handia du), jatorrizko hiztuna ezin daitekeela izan ez hiztuna bera, ez hiztunak aurrean duen laguna, entzulea; hirugarren pertsona izan beharra dauka, haren ustez. Guri iruditzen zaigu, ordea, 'omen' en kasuan, balitekeela entzulea izatea jatorrizko hiztuna; ez zaigu iruditzen 'omen' ek eragozpenik duenik jatorrizko hiztuna bigarren pertsona izateko. Esaterako:

(19) "Ez omen zenidan barkatzeko eskatuko, barkaziorik ez omen zeneukalako." (Mendiguren Elizegi, 2006, 33)

Beraz, badirudi euskarak ez duela cuzco kitxuako '*si*' ren murrizpenik, zentzu horretan.

- Testuinguruaren informazio gehiagorik gabe, eta 'omen' iteratzerik ez dagoenez, ezin dugu argitu p bera ($M-S_{\text{omen}}$) tankerako proposizioa den ala ez; alegia, jatorrizko hiztunaren perpausa 'omen' duna zen ala ez.

- 'Esana da' diogunean, Griceren zentzuan esaten dugu; hau da, esaldiaren edukiaren zentzuan, hiztunak egindako esaldiaren bidez adierazitako proposizioa da. Hark baino hertsiago ulertuta, dena dela. Izan ere, adierazpen-perpausetara mugatuta baikaude, *baiezturen* baliokidetzat hartu behar da, 'omen' en kasuan. Esan dugu, 'omen' en ezaugarriak eman ditugunean, adierazpen-perpau sei barririk lot dakiekeela. Adierazpen-perpau batek baieztua izan behar du beste batek esandako p proposizioak; ez aginterazko perpau batek agindua, galde-perpau batek galdetua, edo heiagora- edo harridura-perpau batek adierazia.

- Beste batek esandako *p* hori proposizioa da, hiztunak bere hitzetan dakarrena, *indexikoak* egokituta. Gehienetan, hiztunaren hizketako unera eta bere ikuspegira egokitu behar izaten dira izenordainak eta denbora markak; zehar-estiloan bezala.¹⁴

Alde horretatik, 'omen' urrundu egiten da tankerako baliabide dituen komatxoetatik. Komatxoekin ere beste batek esana dakargu, baina hitzez hitz; 'omen'ekin, berriz, hiztunarengana egokituta. Alabaina, nahas edo tarteka litezke biak, *mixed quotation* delakoa sortuz; nahasketa gramatikaren aldetik zuzena denean betiere. Halakoetan, 'zuhurtzia komatxoak' izan ohi dira batzuetan. Kasu horietan, hiztunak garbi utzi nahi izaten du beste baten hitzak ekarri dituela, eta ez bereak; bestearen hitz zehatza(k) dakar(tza). Har dezagun (20) esaldia:

(20) "Ni mendizalea naiz."

Demagun Unai esan duela hori. Komatxoak erabiltzen dira, estilo zuzenean, horren berri emateko:

(21) Unai esan du: "Ni mendizalea naiz".

Horiek lirateke jatorrizko hiztunak esandako hitzak, estilo zuzenean. Honela emango genuke 'omen'ekin:

(22) "Unai mendizalea omen da."

Hiztunak egokitu egin ditu jatorrizko hiztunaren hitzak; 'ni' izenordainaren lekuan 'Unai' izena sartu du, eta 'naiz' aditzaren ordez 'da' jarri.

Baina badirudi ez dagoela eragozpenik biak tartekatzeke ere:

(23) "Unai 'mendizalea' omen da."

¹⁴ Hain zuzen, 'esan du(te)'ren esanahiaren parekotzat har daiteke 'omen'ena, eta, askotan, parafraisi horren bidez ematen dugu 'omen'dun perpausaren esanahia. Nolanahi ere, desberdintasun esanguratsuak dituzte biak; biak bereiz aztertzeke adinakoak (ikus Zubeldia & Korta, 2007, 249-253).

Baliteke hiztunak garbi utzi nahi izatea Unaik berak esan duela hala, nahiz eta bere ustez ez den oso mendizalea; gustatu arren, oso gutxitan joaten baita mendira. Kasu horretan, zuhurtzia komatxoak direla esango genuke.

Goian eman duguna litzateke, beraz, 'omen' duen perpaus baten esanahia, edo perpaus horren esaldi guztiek batean duten *eduki semantiko minimoa*:¹⁵

(M-S_{omen}) HIZTUNA EZ DEN BESTE(REN) BATEK ESANA DA *p* (edo OMEN-*p*).

Baina 'omen' duen perpausaren esaldi bat eginez hiztunak esandakoa mugatzeko, jatorrizko hiztunak berak 'omen' erabili duen edo ez erabaki beharra dago. Izan ere, ikusi dugu, Griceri jarraiki, bi gauza egin behar direla halako esaldi bat eginez hiztunak esandakoa mugatzeko: (i) anbiguotasunik balego, ebatzi; eta (ii) testuinguruaren mendeko adierazpenen erreferentziak finkatu.

Anbiguotasuna ebazteko, *p* 'omen'duna den edo ez erabaki behar da.¹⁶ Izan ere, 'omen' iteratzerik ez dagoenez, hainbat bitarteko egon daiteke jatorrizko hiztunaren eta hiztunaren artean. Hala, *p* bigarren edo hirugarren eskukoa izan daiteke, edo jatorri indeterminatukoa (Aikhenvald, 2004, 178-179; Faller, 2002, 4-10). Esaera zaharren kasuan, adibidez,

(24) "Ikusi nahi ez duena bainoitsuagorik ez omen dago." (*Berria*, 2006-03-02, 32)

¹⁵ Korta eta Perryren 'Pragmatika Kritikoa' ren arabera (ikus, adibidez, Korta & Perry, 2007), 'erreflexiboa' da proposizio hori, euren terminologiari segituz, hiztunari berari erreferentzia egiten diolako egia-baldintzetan.

¹⁶ Gauza bera gertatzen da 'omen' aditz edo predikatu baten baitan txertatuta dagoenetan ere; alegia, mendeko perpausaren agertzen denean. Esaterako:

(v) "Larraitzen zeak balseko soñue jotzen asi ementziela ta, ue ametitzen baninbanun kondonauta neola esantziak!" (Ahozkoa)

Ikusi beharra dago jatorrizko hiztunak esana den 'omen' edo hiztunak sartu duen. Kasu horretan, erredundantea litzateke, 'esan' aditzak biltzen baitu edukia, nolabait. Baina beste baterako utziko dugu kontu hori.

ezin jakin daiteke nor den jatorrizko hitzuna, ezta esaldi hori zenbat hitzuenengandik pasatua den ere; batek daki zenbat ahotatik igaro den.

Gauza bera gertatzen da zurrumurrak hizpide direnean:

- (25) “Bere bigarren denboraldia du, eta Frantziako talde garrantzitsuen agendan omen dagoela diote azken zurrumurruek.”
(*Berria*, 2006-02-03, 28)

Berebat jatorrizko hitzunaren inolako arrastorik ematen ez duten gisa honetako adibideetan:

- (26) “Denak ez, geienak bai. Zeatio emen auzo ontako gazte geienak emen juntatze gattuk... normalen... Beran tzeok beste soziedade bat eta an talde bat eta ola... esate omen die ?? baño askomuzkoik ez... etzekiat.” (Ahozkoa)¹⁷

Beste batzuetan, ordea, garbi dago bigarren eskuko informazioa dela, jatorrizko hitzuna zehaztuta baitago, kotestuan edo testuinguru hurbilean: batek (jatorrizko hitzunak) zerbait esan du, eta une horretako hitzunak hari entzundakoa dakar ‘omen’en bidez. Esate baterako:

- (27) “«Ez daukat obsesioa hirugarren adinekoekin, baina atsegin dut edadeko emakumeen jarrerak aztertzea» dio Kobeagak. Ez omen dago horretan errukigabetasunik; «80 urteko emakume bat supermerkatu bateko ilaran aurrekoen txanda nola hartzen saiatzen den ikustea atsegin dut, besterik gabe».” (*Berria*, 2006-01-25, 39)
- (28) “Aktoreen esanetan, zailagoa da publiko euskaldunari hitza ateratzea, baina behin hasita ez omen dute arazorik izaten.”
(*Berria*, 2006-02-01, 41)

¹⁷ Asier Aizpuruak eta Larraitz Zubeldiak egindako grabazioen transkripzioetatik hartuak dira ahozko adibideak. 2001ean egin zituzten, Ataunen eta Abaltzisketan (Gipuzkoa).

- (29) “Liburu egunean gertatu zitzaigun. Ezagun batzuek etxera gonbidatu gintuzten, eta senarrak afaria prestatu bitartean, emazteak etxea erakutsi zigun. (...) telefono-gida eta Argiñanoren errezeta-liburu bat, ez nuen etxe osoan beste libururik ikusi. (...)”

Halako batean, emazteak barkamena eskatu zidan: ez omen dute irakurtzeko ohiturarik. Damu naiz bikotea ez zoriondu izanaz: etxe hartako liburu faltak logika gehiago du irakur zaletasunik gabeko liburu askoko batek baino.” (Lertxundi, *Berria*, 2009-04-25, 5)

Kasu horietan, Kobeaga, aktoreak eta emaztea lirateke jatorrizko hiztunak, hurrenez hurren; testuinguruan aipatuta baitaude, esplizituki. Zehaztuta daude, beraz.

(ii) Erreferentziak finkatzeari dagokionez, berriz, gure ustez, ‘omen’ek ez du testuinguruaz baliatuz finkatu beharreko argumenturik adierazten. Hortaz, Sk leuzkakeen indexikoei legezkiekeen erreferentziak lirateke *p* mugatzeko finkatu beharreko erreferentzia bakarrak.

Anbiguitasuna ebazteko eta erreferentziak finkatzeko lanak eginda, tankera honetako proposizioa adierazten du hiztunak ‘S_{omen}’ perpaus baten esaldiaren bidez, gure proposamenaren arabera:

HIZTUNA EZ DEN BESTE(REN) BATEK ESANA DA *p*,
edo, bestela,

HIZTUNA EZ DEN BESTE(REN) BATEK ESANA DA OMEN-*p*.

Horixe litzateke ‘omen’en edukia.¹⁸ Esan beharra dago, halere, ez dagoela zehaztu beharrik nork esana den *p* edo OMEN-*p*,¹⁹ hiztunak adierazitako pro-

¹⁸ Esanahi hori duela kontuan hartuta, *ebidentzialtzat* hartuko genuke ‘omen’, hala esaten baitzaie hiztunak bere informazioarentzat duen informazio-iturria markatzeko elementuei literatura orokorrean (ikus, besteak beste, de Haan 1999; Dendale & Tasmowski 2001 eta Faller 2002).

¹⁹ Ez du ‘*pro*’ izenordain isilik perpausuan artikulatuta, ‘esan du’ edo ‘esan dute’ aditzek duten bezala (ikus Zubeldia & Korta, 2007).

posizioa mugatzeko. Nahiz eta, testuingurua baliatuz, muga daitekeen zehaztua edo zehaztugabea den; eta, zehaztua denean, identifikatu ere egin daiteke, ikusi dugun bezala. Baina adierazitako proposiziotik harago joango litzateke hori; *aberastutako* proposizioa litzateke, Sperber eta Wilsonen (1986/95) edo Carstonen (2002) hitzak erabiliz.

4.1. Zeri egiten dio ekarpena ‘omen’ek?

Galdera bat utzi dugu zintzilik bigarren atalean: zeri egiten dio ekarpena ‘omen’ek, ilokuzio-indarrari ala proposizio-edukiari? Badirudi, K. Mitxelena-ren eta I. Sarasolaren definizioei jarraiki, esan beharko genukeela ilokuzio-indarrari egiten diola ekarpena ‘omen’ek, ñabardura edo efektu bat erantsiko lioke *p* proposizio-edukiari. Hau da, oinarrian perpaus bera hartuta, ‘omen’-dun eta ‘omen’ik gabeko bi esaldik ez lukete desberdintasunik egia-baldintzetan, gauza-egoera berek egingo lituzkete egiazko ala faltsu. *Proposizio-eduki* bera lukete (30) eta (31) esaldiek:

(30) “Euria ari du.”

(31) “Euria ari omen du.”

Ilokuzio indarra aldatuko litzateke (31)n, baiezpenetik dena delakora, partikulak ezartzen dion ñabarduraren arabera.²⁰

²⁰ Munduan badira ‘omen’en tankerako hizkuntz elementuak dituzten hizkuntzak (*reportative, quotative...* esaten diete). Bada horietako elementu bat ilokuzio-indarraren adierazle gisa aztertzeke proposamen bat; Fallerrera (2002), hain zuzen. Cuzco kitxuako enklitikoak ditu aztergai hizketa-ekintzen teoria oinarri hartuta; tartean ‘*si*’, ‘omen’en antzekoa. Ez gara xehetasunetan sartuko hemen. ‘Omen’ proposamen horren arabera nola aztertuko litzatekeen ikusteko, ikus Zubeldia & Korta (2007). Badira gisa horretako elementuen bestelako azterketa semantiko eta pragmatikoak ere, hainbat teoriaren arabera. Esaterako, japonierako elementu ebidentzialak proposizioari ekarpena egiten dioten gisa aztertzearen aldeko hautua egin dute McCready & Ogata (2007). Beste batzuek auresuposizio gisa aztertzen dituzte: besteak beste, Schenerrek (2008) alemanierako ‘*sollen*’, Matthewson eta bestek (2007) Pazifikoko ipar-mendebaldeko *st’at*’imcets hizkuntzako elementuak eta Izvorskik (1997) hainbat hizkuntzako ebidentzialitatearen perfektua. Blassek (1989) eta Ifantidouk (2001), berriz, erreibantziaren teoria darabilte; nigeriar-kongoar *sissala* hizkuntzako.

Gure ustez, ordea, eta 'omen' i eman diogun esanahia emanda, beste bideari heldu behar zaio 'omen' aztertzeke: proposizio-edukiari egiten dio ekarpena 'omen'ek, esaldiaren egia-baldintzak aldatzen ditu, eta ilokuzio-indarra bere horretan geratzen da. Hala, (31) (30) bezain baiezpena da, gure azterketaren arabera. Kontua da desberdina dela biek baieztutakoa, egia-baldintza desberdinak dituzte. (30) egiazkoa da baldin eta bakarrik baldin euria ari badu; (31) egiazkoa da baldin eta bakarrik baldin hitzuna ez den besteren batek esana bada euria ari duela. Esan nahi baita, 'omen' duen perpausaren esaldi batekin beste proposizio bat sortzen da, 'omen'ik gabeko esaldiarenetik desberdina; desberdinak dira bi esaldien egia-baldintzak. Hortaz, esango dugu ez ditugula bereizten 'omen' en azpiko edukia eta horri 'omen'ek eranstean dion ñabardura, ezpada bi eduki: jatorrizko hitzunaren esaldiaren edukia eta hitzunaren esaldiaren edukia.

Horixe da, beraz, 'omen' duen perpausaren esanahia, gure proposamenaren arabera. Eta iruditzen zaigu zalantzak ez duela lekurik esanahi horretan, ez da 'omen' duen perpausaren esanahiaren parte 'omen' i sarritan lotu izan dioten ziurtasunik eza. Ideia hori argudiatzen saiatuko gara jarraian, adibideen eta test baten laguntzaz; ezabagarritasun testaren bidez, alegia.

5. 'Omen' en inplikaturak: ziurtasunik eza

Ikusi dugu bi ezaugarri ematen dizkiola Euskaltzaindiak 'omen' i: (i) esaten dena besteri entzuna dela adierazten du eta (ii) hitzunak ez du ziurtasunik esaten duena egia den edo ez. Atal honetan, argudiatuko dugu bat gatozela lehenbizikoarekin; ez, ordea, bigarrenarekin. Esan dugu Larramendik eta van Eysek ere zalantzarekin lotzen dutela 'omen'. Uste berekoak dira honako hauek ere, besteak beste: Campión (1884), López Mendizabal (1943), Arotça-

're' partikula aztertzeke batak, grezierako 'taha' partikula aztertzeke besteak. Ikusten denez, aztertzaille bakoitzak teoria bat hautatzen du, aztergai duen hizkuntza eta horko partikularen ezaugarriak zein diren. 'Omen' en kasuan, proposizio edukiari ekarpena egiten dion gisan aztertzeari irizten diogu egokien.

rena (1951), Lafitte (1962), Trask (1981), Wilbur (1981), Agirre (1991), King (1993), Zubiri eta Zubiri (1995) eta Jendraschek (2003).

Hiztegiei dagokienez, berriz, *Orotariko Euskal Hiztegia* (1987) argitaratu arte, guk esku artean izan ditugunek behintzat, ez dute esplizituki aipatzen zer esanahi duen 'omen'ek; erdarazko ordainak ematera mugatzen dira. Mitxelena iturriarekin lotzen du lan horretan 'omen'. Aitzitik, euskara hutsezko hiztegiak argitaratzearekin batera, 1990etik aurrera, 'omen' zalantzarekin lotzen hasi ziren esplizituki hiztegi batzuk, nahiz eta iturriaren balio hori ere gordetzen duten.

Ziurtasunik ezarekin lotzen du 'omen'en esanahia Elhuyar eta Elkarlaneanen hiztegiak (1994, 853-854), esaterako:

1 **omen**. *partik*. Hiztunak aditzera ematen duenaren ziurtasunik ez duenean, baina hala jakin duela adierazteko erabiltzen duen partikula. (...)

Baita Bostak baten hiztegiak ere (1991, 391-392):

2 hiztunak gauza baten ziurtasunik ez duenean, baina jendeak hala dioela adierazteko, aditz trinkoaren edo laguntzailearen aurre-aurrean jarririk, erabiltzen duen partikula: garai batean sorginak biltzen omen ziren koba hartan. Bide, ei.

Gure ustez, ordea, ezin da esan ziurtasunik eza 'omen'dun perpausen esanahia denik. Izan ere, ziurtasunik eza 'omen'dun perpausen esanahiaren osagaia balitz, 'omen'dun perpausen esaldi guztiek adieraziko lukete ziurgabetasuna. Haatik, bestelakoak dira kontuak adibideei erreparatuz gero.

Oraindik gehiago esango genuke, azkenean kosta egiten da benetan zalantza adierazten duen adibideren bat topatzea; arakatutako corpusean, behinik behin, erabateko ziurtasunaren eta ukazioaren adibideak agertzen dira gehiena.

Har dezagun adibide bat. Gaude ondo erakusten duela argudiatu nahi duguna: batetik, zer esanahi duen 'omen'ek; eta, bestetik, 'omen'ek ez duela zalantzarik adierazten bere esanahiz:

(32) "Xabier Gorriek (Altsasu, 1984) atzo zortzi jaso zuen pilotakada buruan. Erremontista profesional gisa daramatzen

hiru urteetako unerik gogorrena. (...) «Min itzela nuen. Batabatean. Zulaikari begira nengoen nora jo behar zuen jakiteko, eta bete-betean jo ninduen. Lurrera jausi nintzen, eta eskuak aurpegira eraman nituen. Mina dut gogoan, aurpegia handituta neukan, *arrautza* buruan... eta txistu hotsa belarrian! Txistu hots ozena!». (...) Altsasuko gaztea ez da gogoratzen, baina pilotakadak hots galanta egin omen zuen. «Kideek hotsa nola ez dudan gogoratzen esaten didate, beldurgarria izan omen zen. Nik, baina, nire garrasieren, minaren, zalapartaren eta zorabioaren artean ez dut ezer gogoan. Anbulantzia goiz etorri zela baino ez.» (*Beria*, 2008-01-23, 33)

Hasieran, lehenengo pertsonan kontatzen ditu gertaerak, baina une batean hirugarren pertsona erabiltzera pasatzen da, besteek kontatutakoan oinarrituta, ia konorterik gabeko egoeran bizitakoaz gogoratzen ez dela eta. Horretarako darabiltza 'esaten didate' eta 'omen'. Eta ez zaigu iruditzen zalantzarik adierazten duenik hiztunak 'omen'ekin kasu horretan, erabateko ziurtasuna baizik.²¹ Ez dirudi zalantzarik duenik pilotaren hots handiaz, hark emandako kolpea kontuan hartuta.

Baina badira oraindik eta adibide garbiagoak, 'omen'ek zalantza adierazten duelako ustearen kontra egiten dutenak, gure iritiz. Hurrengo etsenpluetan, esplicituki adierazten du hiztunak bat egiten duela 'omen'en bidez ekarritako edukiarekin (33-35) nahiz erabat ukatzen duela eduki hori (36-39), edo beste baliabide batzuen bidez ulertarazten du hori:

²¹ Ez diogu inolako eragozpenik ikusten 'omen' erabiltzeari hiztuna erabat ziur dagoen kasuetan. Hala, ez dugu bat egiten Zubiri eta Zubirirekin (1995); izan ere, diote hiztunak ez duela 'omen' erabiliko beste bati entzundakoaren egiaz ziur badago. Gaude adibideek beste gauza bat erakusten dutela. Zuhurtasunarekin edo leialtasunarekin lotzen dugu 'omen'en erabilera halakoetan; hiztunak, ziur egonagatik, garbi utzi nahi du beste batengandik jasotako informazioa ematen ari dela.

- (33) “Diplomaziarekin eta nazioarteko erakundeekin fidatu beharra dagoela dio Fukuyamak bere liburu berrian, baina Nazio Batuen Erakundea ez omen da fidagarria. Ados.” (*Berria*, 2006-03-11, 5)
- (34) “Eta... urdun mendia beintzet ue bazekiat, en kanbio Luix eztet uste juntzanik mendia. Ee... Luixik ez ementzan jun mendia eta... zenbat urte izango nizkian?... Luixik eztek jun mendia. Nik bazekiat Luixik eztala mendia jun.” (Ahozkoa)

Mailakatzea dago adibide horretan. Hasieran, zalantza du hiztunak, baina beste batek esana dakar jarraian; eta, horren ondoren, ziur dago hark esandakoaz:

- (35) “Aizak, baño izango uan difentzie... este... beno... oinbeste-aiñokoa gutxigo, baño gure osabak eta oik oñez jute ementzien Ordizia lanea, oñez, oñez, oñez. Eta alpargatak austen zittuenen, zapatun da jaien kaporrazakiñ alpargatak josten!” (Ahozkoa)

Indartu egiten du besteak esandakoa, errepikapenaren bidez, eta ezin esan zalantzarik egiten duenik hala zela:

- (36) “Bere bizialdi osoan lehen aldiz, Garcia Marquezek ez du iazko urte osoan esaldi bakar bat ere idatzi. Inspirazio falta omen (...) Zergatik ez du idazten Garcia Marquezek? Ez, jakina, inspirazio faltagatik, baizik eta nekatua, aspertua, hustua sentitzen delako.” (*Berria*, 2006-02-10, 6):
- (37) “Estiloa aldatu omen du Van Morrisonek lan honetan. Ez nago ados.” (*Berria*, 2006-03-09, 41)
- (38) “Nire hobe beharrez, nire segurtasunerako izan omen zen, baina nik ez dut hori onartzen.” (Iñurrieta, 2004, 145)

- (39) “Gaur hasten omen da hauteskunde kanpaina. Baita zera ere. Hori ez dute alderdi politikoez ere sinesten (...)” (Agirre, *Berria*, 2008-02-22, 3)

Garbi ikusten da ‘omen’ek ez duela zalantzarik adierazten adibide horietan, eta aski irizten diegu horiei ‘omen’ek ziurtasunik eza adierazten duelako ideia bazter uzteko. Esan dugu zalantza ‘omen’en esanahia balitz, kasu guztietan adierazi beharko lukeela eduki hori, eta ez dirudi hala denik.

Zergatik lotzen dituzte, orduan, Euskaltzaindiak eta beste hiztegitik eta gramatikari batzuek ‘omen’ eta ziurtasun neurria? Esango genuke lotzen ditzutela badirelako inplikatura hori sor dezaketen esaldi ‘omen’-dunak. Eta, horrez gain, beharbada, ‘omen’-en beraren izaerarengatik, bere esanahiz ez delako erabakitzen nora joko duen: adostasunera, desadostasunera, zalantzara... Ez du halako esanahirik jasotzen ‘omen’ek bere baitan, eta badirudi nolabait teko zalantza sortzen duela ezaugarri horrek. Neutroa da, nolabait esateko.

Ikus dezagun nola sortzen den zalantzaren inplikatura hori. Hartu, adibidez, honako etsenplu hauek:

- (40) a. “(...) ordun Larraitzen batzuk soñue jo omentzuen ortzak zabaldua. (...)”
 b. nik eztakit ze jo zuen enon ikusi jotzen da... nei apaizak beak esantziñ emen Abaltziketan.” (Ahozkoa):
- (41) a. “1.000 zigarroren gaineko zerga igota eta tabakoaren gutxieneko prezioa zehaztuta iritsiko omen da arazoaren soluzioa. (...)”
 b. Prezioak igoko diren ikuskizun dago. Prezioak igota arazoa konponduko den ere bai.” (*Berria*, 2006-02-11, 2):
- (42) a. “Labayenek -Ramon Labayen zen orduko Kultura sailburua- esaten omen zuen (b) euskal telebistak aparra bezala egin behar zuela lan, gure hizkuntzarekin bazter guztiak nahasiz.”

b. nik ez dakit egia den (Salaburu, 2002, 141)

(40a), (41a) eta (42a) esaldietan, zalantza adierazten du hitzunak, ondoko (40b), (41b) eta (42b) esaldien bidez baieztatzen duen bezala; eta ez da inolako arazorik sortzen.

Kasu horietan, gaude (a) esaldien inplikatura dela ziurtasun neurria. *Ezabagarritasun testa* delakoa (Grice, 1967) baliatu ohi da teoria pragmatikoan proposizio bat esandakoaren parte (esanahi semantikoa) edo inplikatura (eduki pragmatikoa) den ebazteko. Testa 'omen'en adibide horiei ezarritz gero, emaitzek erakusten dute inplikatura dela zalantza, eta ez esandakoaren parte; ezabagarria izaki. Izan ere, (40a), (41a) eta (42a)ren ondoren, esan dezakegu, hurrenez hurren, kontraesanik gabe:

(40c) Ez dut dudarik egiten hala izan zela, lehen ere hala jotakoak baitira.

(41c) Inork ez du dudarik egiten prezioak igoko direla, eta prezioak igota konponduko dela arazoa.

(42c) Ez dut dudarik egiten hala esan zuela, behin baino gehiagotan entzun bainion gauza bera.

Ezabagarria da, hortaz, ziurtasunik eza. Inplikatura ez baina 'omen'en esanahia balitz, ordea, ezingo genituzke horiek esan; kontraesana sortuko litzateke. Zehatz dezagun, bide batez, Griceren bereizketari jarraituz, elkarrizketa inplikatura²² dela 'omen'en kasuan sortzen den inplikatura; inplikatura konbentzionalak ezin baitira ezabatu (Bach, 1999, besteak beste). Eta, ikusi bezala, zalantza ezabagarria da.

Laburtuz, gure azterketaren arabera, hitzunak informazioaren gainean duen ziurtasunik eza ez da esaldi 'omen'dunek adierazten duten proposizioaren parte, baizik eta esaldia eginez aditzera eman daitekeen inplikatura. Ondorio horixe bera ateratzen du Fallerrek (2002, 23) ere, cuzco kitxuako '*si*' *reportative*

²² Eta gehiago zehaztuta, 'elkarrizketa inplikatura partikularizatu' motakoa da, gure ustez. Baina beste baterako utziko dugu hori.

atzikia aztergai duela:

[‘-si’k] Ez du kodetzen hiztunak uste duen edo ez txertatutako proposizioa egiazkoa edo posibilitatea den. Adieraz daiteke ziurtasun neurri bat, beste markatzaile batzuk erabiliz, edo testuinguruaren bidez inplikatur, baina ez du -sik kodetzen.²³

Berebat Schennerrek (2008, 555), alemanierako ‘sollen’ *reportativea* aztertuta:²⁴

(...) nahiz eta *sollen*_{REP} bateragarria den hiztunaren eszeptizismoarekin, praktikan oso arraroa da erabilera hori (...). Gainera, esplizituki markatu ohi da hiztunaren eszeptizismoa.

Ondorioztatzen dugu *sollen*_{REP} ak ez duela lexikalki kodetzen hiztunaren zalantza. Eszeptismo nabardurak eragin pragmatikoak dira.²⁵

Erakutsi uste dugu ‘omen’-dun perpausaren esanahiak ez duela nahi-taezko loturarik hiztunak ziurtasun neurria adieraztearekin, eta bazter batera utzi behar direla ‘omen’-en esanahia zalantzarekin lotzen duten ideiak. Mitxelena- eta Sarasolaren definizioek irekitako bidetik jotzeari iritzi diogu egokien hasieratik, nahiz eta zehaztapen batzuk egin beharra aldarrikatu dugun. Zehaztapen horiek eginda eman dugu gure ustez ‘omen’-ek duen esanahiaren berri.

5.1. Eragina kazetaritzan

‘Omen’ zalantzarekin lotzeak eragina izan du eta du euskal hiztunen komunitatean; eta ez nolanhikoa, gure iritzian. Kazetaritzan sumatu dugu horren eragina, esaterako; eta baita euskal hiztunen ohar eta esanetan ere.

Kazetaritzan, ahalik eta informaziorik zehatzena eta zuzenena ematen aha-

²³ It does not encode whether or not the speaker believes the embedded proposition to be true or a possibility. A degree of certainty can be expressed by using additional markers, or be implied by the context, but it is not encoded by -si. (Faller, 2002, 23)

²⁴ Nolanahi ere, beste hizkuntza batzuetan, hiztunaren ziurtasunarekin lotzen dira, itxura denez, ‘omen’-en tankerako esanahia duten elementuak; hala nola turkieraz (Izvorski, 1997) eta tibeteraz (Garrett, 2001).

legintzen dira genero informatiboan, eta iturri ahalik eta zehatzenetik; hau da, nork esan duen eta zer esan duen zehaztuz. Horregatik, zuhur jokatu beharra dago, eta gauzak garbi utzi edo adierazi.

Prentsara mugatuko gara, eta *Berria* egunkarira, zehazki. Bi genero bereiziko genituzke 'omen'ek prentsan duen erabilerari dagokionez, maiztasuna kontuan hartuta: informatiboa eta iritzia ematearena. Albisteetan ez da iritzia ematean adina azaltzen partikula. Gaude balitekeela aholku bat egotea horren atzean. Izan ere, berri edo albisteetan 'omen' ez erabiltzeko aholkatzen dute, esanak nondik datozen adierazi behar dela eta. Hain zuzen, horixe izango da kazetaritzako testuen ezaugarri nagusietakoa: zehaztasuna. Hona hemen *Egunkariaren Estilo Liburuak* dioena (2001, 14):²⁶

20. Zurrumurruek ez dira albiste, eta EGUNKARIAK ez ditu albiste bihurtzen zurrumurruetan oinarritutako informazioak. Zabtzen badira, hel diezaioke gaiari, betiere albiste zalantzakoa edo fidagarria den esanda. Zalantza gutxitzeko, albistearen sorburura jo behar da, ahal bada egiaztatzeko edo gezurtatzeko; ezin bada, ahalegina egin dela adieraziko da. Zurrumurrua nola eta nork eraginda zabaldu den esan behar da.

Ez dira albisteetarako hitzak *dirudienez*, *antza*, *nonbait*, *itxuraz*, *omen* [erabat zehazkabea denean], *bide* eta *kidekoak*. Esanak nondik datozen adierazi behar da beti.

Baztertzekoak dira, era berean, *iturri fidagarrien arabera*, *adituek diotenez* eta antzeko formulak. Izen-abizenik ematen ez bada ere, iturria beti aipatu behar da ahalik eta zehatzen.

Era berean, kazetariak onartu egiten du informazio iturri konfidentzialak babesteko eskubidea eta beharra.

²⁵ (...) while *sollen*_{REP} is compatible with speaker skepticism, this usage is in practice very rare (...). In addition, the speaker's skepticism is usually explicitly marked.

We conclude that *sollen*_{REP} does not lexically encode speaker doubt. Skeptic overtones are pragmatic effects. (Schenner, 2008, 555)

²⁶ Aipatzekoa da estilo liburuaren edizio berriak (2006) ez dakarrela 'omen'.

21. Dudakoa kazetaritzan baliagarri ez den bezala, batzuetan erabat ziurtzat jotzen dena ere ezin da bere horretan adierazi. Salaketa, atxiloketa eta bestetan, frogatu gabekorik ezin da egiaztat eman.

Halakoetan, *ustez*, *ustezko*, *omen*, *-elakoan* esapideak erabiltzen dira.

Hortaz, 'omen' ez erabiltzeko aholkatzen dute kazetaritzako estilo liburu horretan, iturriaren zehaztasunaren izenean.²⁷ Eta erabiltzez gero, diote frogatu gabe dagoen zerbaiten berri emateko erabiltzeko, erabat egiazkotzat jotzen ez dena ekartzeko. Genero informatiboari buruz ari dira.

Zalantzaren ideia dugu, beraz, berriro ere. Baina ikusi berri dugu, adibi-deen bidez, hiztunak erabil dezakeela 'omen' jatorrizko hiztunak esandakoaz erabat ziur dagoenean nahiz erabateko desadostasuna duenean ere, eta ez frogatu gabekoen berri ematean bakarrik. Esan dugu, gainera, iruditzen zaigula gutxiengoa direla halako adibideak. Eta ikusi dugu, baita ere, anbiguotasunaz aritu garenean (4. atala), ez dela bateraezina 'omen' erabiltzea eta iturria zein den zehaztea; askotan, testuinguruaren bidez zehaztuta ageri baitzaigu edo testuinguruaren laguntzaz inferi baitezakegu nor den jatorrizko hitzuna.²⁸

Aholkuak aholku, esango genuke, euskal prentsa idatzian, bederen, maiz erabiltzen dela 'omen'. Hori bai, iritzi artikuluetan, batik bat, eta besteak esandakoa ukatzeko, gehienetan; ekarritako horren aurrean desadostasuna adierazteko, alegia. 2006ko urtarrilaren 22tik otsailaren 28ra bitarteko *Berria* egunkariak begiratu, hustuketa egin, eta han kausitutako 'omen' duten adibideak jaso ditugu, zer gertatzen den ikusteko; hilabete pasatxokoak, beraz. Eta badirudi bat egiten duela gaika duen banaketak ematen duten aholku

²⁷ Badirudi gauza bera gertatzen dela hizkuntza zientifikoan ere. Zabalen (2005, 494) iritziz, "Omen partikula modala nekez erabiliko dugu euskara tekniko-zientifikoan ematen dugun informazioaren iturria eta erantzukizuna ezkatutzea, horrelako testuen betebeharren aurkakoa baita".

²⁸ Eurek ere zehazten dute, edonola ere, 'omen' ez erabiltzeko erabat zehaztugabea denean. Horrekin ulertzen dugu euren ustez ere zehatz daitekeela iturria batzuetan.

horrekin. Sailka²⁹ banatu ditugu agerpenak, eta bakoitzean 'omen' zenbat artikulutan agertzen den adierazi dugu. Agerpen kopuruaren arabera zerrendatuko ditugu:

- Iritzia → 53
- Kirola → 36 (horietatik 5 iritziak dira, eta beste 5 elkarrizketak)
- Kultura → 29 (13 iritziak, eta beste bana elkarrizketa eta literatura)
- Euskal Herria → 27 (1 iritzia, eta 3 elkarrizketak)
- Agenda → 12 (9 iritziak)
- Ekonomia → 10 (5 iritziak, eta bat elkarrizketa)
- Azkena → 8 (5 iritziak)
- Gaiak → 6 (4 iritziak)
- Harian → 6 (1 iritzia)
- Mundua → 3

Iritzi artikuluetan agertzen da gehien 'omen', eta, askotan, 'omen' en bidez ekarritako besteak esandako hori ukatzeko edo horrekiko desadostasuna adierazteko erabiltzen da. 'Gaiak' (zientziarekin lotutako albisteak), 'Harian' eta 'Mundua' sailetan agertzen da gutxien; eta agertzen denean ere, iritzieta, askotan. Berebat 'Ekonomia' n.

Beraz, iturriaren izaerarekin lotzen dute 'omen' ez erabiltzeko aholkua. Zenbat eta zehaztugabeagoa izan, orduan eta gutxiago erabiltzeko aholkatzen dute; zehazgabetasun itxura ematen baitu, euren ustez.

Haatik, ez diogu eragozpenik ikusten 'omen' erabiltzeari kazetaritzako testuetan, hala albisteetan nola iritzieta. Izan ere, zehatz daiteke iturria testuinguruan edo testuinguruaren laguntzaz, ikusi dugun bezala, eta erabil daiteke

²⁹ Egin kontu *Berria* berritua atera baino lehenagokoak direla. Lehengo sail banaketa ageri da, beraz.

'omen' hiztunak besteak esandakoa egiazkotzat duenean, nahiz horrekin bat egiten ez duenean. Hitztunak ez du besteak esandakoaren gaineko zalantzarik izan beharrik 'omen' erabiltzeko, nahiz eta izan dezakeen.

5.2. Eragina euskal hiztunengan

Topatu ditugu 'omen' zalantzarekin edo ziurtasunik ezarekin lotzen duten hiztunen ohar metalinguistikoak ere. Esate baterako, honela galdetu zion behin elkarrizketatuari irratari esatari batek:

- (43) “‘Omen’ diozu zalantza duzulako?” (Etxezortu, *Euskadi Irratia*, 2006-09-26).

Hona hemen beste batzuk:

- (44) “Erantzunek ‘omen’, ‘nonbait’, ‘ei’ eta, orokorrean, litezkeen modulatzaila guztiak eramaten zituzten, ardi-jabeak segurtasun osoz deus jakingo ez balu bezala.” (Alonso, 2006, 124)
- (45) “Ekainaren 10ean itzuliko omen da lehiara, Bartzelonan (Herrialde Katalanak). Omen, azken urtebetean behin baino gehiagotan egin baitio uko azken orduan lehiaketa batean aritzeari.” (*Berria*, 2006-05-29, 29)
- (46) “Orain bertan ere ez da aukera txarra Loiolako elkarrizketa politikoetan zertaz hitz egin zen eta nola gertatu zen euskaldunoi argi eta garbi jakinarazteko. Hau esan omen zen, beste esan omen zen, beti omenka. Noiz jakin behar ditugu gertaera horiek argi eta garbi?” (*Berria*, 2009-01-16)

Halaber, badira 'omen' i eman diogun esanahiarekin bat datozen adibideak; alegia, 'omen' p proposizioa beste batek esana dela adierazteko erabiltzen delako ideia indartzen dutenak. Hala nola, Mendaur mendian behera zihoan gizon batek esana:

- (47) “Ekainaren 7an, Trinitate egunean, meza izaten da ermitan. Beno, meza izaten omen da, nik ez dut-eta sekula ikusi.”

Edo honako beste hauek:

- (48) “Hura anabasa zen: ez omen zegoen gelarik jardunaldietako parte hartzaile guztientzat, nonbait, hainbat akreditazio falta omen zen edo oker zegoen, areto hartako aire egokituak ez zuen behar bezala funtzionatzen (omenik gabe, neu lekuko), interpretarien zerbitzuak are eta gutxiago (baina, interpreta-riekin, artean esan dezadan, gauza jakina da...)” (Alonso, 2001, 28)
- (49) “Hanitzek kondenatzen duten holako emankizuna bainan sekulako arrakasta dauka, omen, eta diot, omen ez baitut ikusia.” (J.H., *Herria*, 2001-05-10, 6)
- (50) “Omen esaten ahaztutako pertsona da sortzailea, besteak beste. («Behin ba omen zen»: ez sortzailea, ez jakina, ezjakina; «behin bazen»: sortzailea, dakiena. Hala uste du munduak).” (Segurola, 2005, 15)

6. Balizko baliokideak

Esan dugu hiru gauza argudiatu nahi ditugula lan honetan. Batetik, ikusi dugu zer esanahi ematen diogun ‘omen’i. Bestetik, erakutsi uste dugu ‘omen’i askotan lotu zaion zalantza ez dela bere esanahiaren parte. Azkeneko puntua geratzen zaigu: erakustea ‘omen’i ematen dizkioten ordain batzuk ez direla bereak.

Ez zaigu iruditzen ‘omen’i ematen dizkioten erdarazko baliokide batzuk harenak direnik, ezpada beste partikula batenak; ‘bide’renak, hain zuzen. Izan ere, hiztegi-gile eta gramatikari batzuek bi partikulei ematen diete ‘diru-dienez’ en (*parece (que)*, *il paraît (que)*) gisako baliokidea (ikus Azkue, 1905-1906; Bostak Bat, 1996; Campi3n, 1884; Elhuyar, 2000; Mugica, 1981, besteak beste). Eta beste batzuek sinonimotzat dituzte biak (Arana, 2001;

Arejita, 2003; Arrasate, 1992; Bostak Bat, 1991; *Karmel*, 2003; Sarasola, 1996; UZEI, 1999, batzuk aipatzearren).

Gure ustez, ordea, 'omen' i eman diogun esanahia gogoan, 'omen'ek ez du 'dirudienez' en zentzurik; eta, gaude horretxek bereizten dituela, preseski, 'omen' eta 'bide' partikulak. Iruditzen zaigu ederki erakusten duela bien arteko desberdintasuna jarraian bilduko dugun adibideak:

(51) "Normaltzen ari bide gara: %25en inguruan omen dabil herri hazietako normaltasuna." (Torrealdai, 1977)

Gure ustez, 'herri hazietako normaltasuna %25en inguruan dabil' proposizioa adierazten duen esaldia entzun/irakurri egin du Torrealdaik. 'Normaltzen ari gara' ere besteren bati entzuna/irakurria izan daiteke, baina ez du zehazten hala den edo entzun/irakurri, neurtu, aztertu edo ikusitakotik berak atera duen ondorioa den.

Horrekin esan nahi dugu batek, lurra bustita ikusita, esan dezakeela (52) gisako zer bait:

(52) "Eurria egin bide du."

Eta, egoera berean, horren baliokidetzat hartuko genituzke, berebat, honako beste hauek:

(53) "Eurria egin du, nonbait."

(54) "Eurria egin du, itxura denez."

(55) "Badirudi eurria egin duela."

Baina ez 'omen'ekin emandakoa,

(56) "Eurria egin omen du."

nola eta inork euriari buruzko ezer esan ez dion hiztunari. Kasu horretan bakarrik esango luke 'omen' dun esaldia; besteren batek euriari buruzko zer bait esan badio, alegia.

'Bide'ren adibideei erreparatuta, esango genuke erabil litekeela halako kasuetan:

- (57) "Gauetz, ostera bai, agertzen bide dira itsaspekoak azalera, Gregoryk kontatuko duen legez." (Jimenez, 2003, 187)
- (58) "Egun haietantxe, hain zuzen, donostiarron festa nagusiaren ospaketa betean (urtarrilaren 20an, alegia), ni nengoen inguru hartatixe botatako granada batek zauritu bide zuen larriki (berehala gure arteraino zabaldu zenez) bere etxean bertan (...)." (Txillardegui, 1999, 278)

Baina baita norberak inferentzia bidez edo arrazoitzez ondorioztatutakoetan ere; hala zantzuren batean oinarrituta, nola bestela. Esaterako:

- (59) "Hori baino izen arruntagorik zaila izanen zen asmatzen, baina agian horrexegatik jarri bide zen modan." (Iturralde, 2000, 83)
- (60) "Aita ez zen inondik ageri: bere ohealdi haietako batean bide zegoen." (Zaldua, 2001, 164)

Halakoetan, inplizituki ageri ohi da, askotan, zantzia edo inferentzia egiteko arrazoia. Adibidez:

- (61) "Hilketa baldintza izugarrietan burutu bide zen: hilotzari eskuin eskuko hatz nagia falta zitzaion." (Epaltza, 2000, 65)
- (62) "Bai, uda bide zen, garai epelen bat behintzat, galtza haiek udakoak baitziren." (Oñederra, 1999, 128)

Beraz, izatez gero, 'esan du(te)'ren gisako edukia partekatzen dutelakoan gaude 'omen'ek eta 'bide'k; eta ez 'dirudienez'ena. Haatik, ez kasu guztietan, baizik eta arrazoitzea beste baten hitzetan oinarritua denean. Izan ere, badirudi beste batek esan izana dela 'bide' erabiltzeko arrazoia, kasu batzuetan.

Baina, 'omen'era mugatuta baikaude lan honetan, aurreragoko lanetarako utziko dugu 'bide'ren ezaugarrietan sakontzea,³⁰ bai baitauka zer aztertua partikula horrek ere. Orobat bien arteko bereizketan sakontzea. Nolanahi ere, ideia hori ekarri nahi izan dugu behintzat: 'omen'ek ez du 'dirudienez' esan nahi; eta, zentzu horretan bederik, ez dira sinonimo bi partikulak.

7. Ondorioa eta aurrera begirakoak

'Omen' partikularen esanahiaren eta erabileraren berri ematea izan da lan honen helburua, semantikako eta pragmatikako kontzeptuak oinarri hartuta. Bide horretan, orain arteko gramatika, hiztegi eta lanetan hari buruz esandako gauza batzuk baztertu eta beste batzuk zehaztu ditugu. Hiru gauza argudiatzea izan dugu helburu:

- (I) Mitxelenaren eta Sarasolaren definizioen bidetik jotzea da egokiena 'omen' en esanahiaren definizioa emateko, baina zehaztu egin beharra daude. Egungo semantika eta pragmatikako kontzeptu nagusiak baliatu ditugu horretarako.
- (II) Hiztunak ez du adierazten 'omen' en bidez dakarren proposizioaren egiaren gaineko ziurtasunik eza. Adieraz dezake zalantza 'omen' dun esaldiaren bidez; edonola ere, ez da 'omen' en esanahiaren parte, ezpada 'omen' erabiliz eragin dezakeen inplikatura. Esanahiaren parte balitz, adibide guztietan agertu beharko luke zalantzak, eta ikusi dugu ezin dela halako ondoriorik atera adibideei erreparatuta.
- (III) '*Parece (que)*' eta '*il paraît (que)*' gisakoak ez dira 'omen' en balio-kideak, baizik eta beste partikula batenak, 'bide'renak. Hiztegi

³⁰ Esan beharra daukagu 'bide'ri buruzko gure intuizioak ez direla oso sendoak. Izan ere, gure azpieuskalkian ez da erabiltzen 'bide' partikula, geroztik ikasia dugu.

eta gramatika batzuek ordain berak ezartzen dizkiete bie. Baina adibideen bidez ikusi dugu ez direla sinonimo.

Gure proposamenaren arabera, 'omen' duen esaldi baten hiztunak baieztatu du proposizio bat hiztuna ez den beste batek esana dela, edo hari entzuna edo irakurria. Hala, proposizio-edukiari ekarpena egiten diola ondorioztatu dugu. Semantikako eta pragmatikako kontzeptuek lagunduta xehetu dugu 'omen'en esanahia, eta orain arte 'omen'ez esandakoa zorrozteko modua eman digute. Bi bereizketa nagusi ekarri ditugu: perpausaren esanahia *vs.* esaldiaren edukia eta esandakoa *vs.* inplikaturakoa. Horiei jarraiki bereizi ditugu 'omen'en esanahia, edukia eta inplikaturak. Eta, berebat, lagundu digute ziurtatzen ziurtasun gabezia ez dela 'omen'en esanahiaren parte, baizik hiztunak eragin dezakeen inplikatura.

Nolanahi ere, ez da hor bukatzen 'omen'en eremua. Azterkizun asko du oraindik ere, jorratu eta findu beharrekoa. Beste lan batzuetarako puntuak jarrita daude, beraz, erantzuteko zain. Horietako batzuk aipatuko ditugu bukatzeko.

Hasteko, gaude gehiago arakatu beharra dagoela 'omen'en eta 'bide'ren arteko harremana. Ikusi dugu ez direla baliokide, baina sakonago aztertu beharra dago 'bide', bakoitzaren lekua zedarrizteko. Horrez gain, eta hari horri tiraka, ikustekoa da, baita ere, zer gertatzen den aditzaren multzoan agertzen diren beste partikulekin; hala nola, 'ei', 'ote' eta 'al'ekin. Badirudi esanahi eta erabilera bera dutela 'omen' eta 'ei' partikulek, eta euskalkien arabera banaketan bereizten direla: 'ei' bizkaieraz bakarrik erabiltzen da, eta 'omen' gainerakoetan. Aztertzekoa litzateke, dena dela, 'omen'ez esandako guztiak balio ote duen 'ei'rentzat. Halaber, 'omen'en aztermodu berak balio ote duen partikula guztien berri emateko.

Bada beste puntu interesgarri bat. Entzuna/irakurria *vs.* ikusia bereizketa egin dugu. Eta ikus-entzunezko teknologia etengabe garatzen ari den honetan, azterketa polita egin liteke ikusteko nola ematen duten hiztunek hedabide bakoitzean jasotakoaren berri; esan nahi baita, zein partikularen bidez. Nola ematen dute euskaldunek irratian entzundakoaren berri? Eta nola kontatzen

dute egunkarian irakurritakoa? Nola ematen dute telebistan ikusitakoa/en-tzundakoa? Eta internetez jasotakoa? (Aikhenvald, 2004).

Teoria orokorrari helduta, beste azterkizun bat genuke ikustea non sartzen den euskara, besteak beste, partikulak aztertzeak argitara dakarren ebidentzialitatearen eta modalitate (epistemiko)aren arteko harremanaren eztabaidan; esana, ikusia, inferentzia, zalantza.... hizpide hartu ditugunez gero. Pil-pilean dago bien arteko harremanari buruzko eztabaida, eta lan asko dago horren gainean (ikus, besteak beste, Cornillie, 2009; de Haan, 1999; Dendale & Tasowski, 2001; Faller, 2002; Matthewson eta beste, 2007).

Edozein moduz ere, beste lan batzuetarako utzi beharko ditugu egiteko horiek.

Bibliografia erreferentziak

AGIRRE, Jesus Maria 1991, *Euskal gramatika deskriptiboa*, Bizkaiko Foru Aldundia, Labayru ikastegia, Bilbo.

AIKHENVALD, Alexandra Y. 2004, *Evidentiality*, Oxford, Oxford University Press.

AREJITA, Adolfo 2003, *Labayru hiztegia. Bizkaiera eta batua (b)uztarturik. Euskera-gaztelania*, Labayru Ikastegia, Bilbao Bizkaia Kutxa, Ibaizabal, Bilbo.

AROTÇARENA, Abbé 1951, *Grammaire basque (dialectes Navarro-Labourdins)*, Maison Mame, Tours (1976ko edizioa, *Grammaire basque (dialectes Navarro-Labourdins)*, Jakin, Baiona).

ARRASATE, Manu 1992, *Euskarazko albistegietarako esku-liburua*, EITB, Bilbo.

AZKUE, Resurreccion Maria 1905-1906, *Diccionario vasco-español-francés*, dirección del autor, Bilbao; Paul Geuthner, Paris (1984ko edizioa, *Diccionario vasco-español-francés*, Euskaltzaindia, Bilbo).

BACH, Kent 1999, «The myth of conventional implicature», *Linguistics and Philosophy*, 22 (1999) 327-366.

BERRIA 2006, *Berria: Estilo liburua*, Andoain.

BLASS, Regina 1989, «Grammaticalization of interpretive use: the case of *re* in Sisala», *Lingua*, 79 (1989) 299-326.

BOSTAK BAT 1991, *Eskola-hiztegia*, Elkar, Bilbo.

BOSTAK BAT 1996, *3000 hiztegia*, Karmel, Bilbo.

CAMIÓN, Arturo 1884, *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*, Establecimiento Tipográfico de Eusebio López, Tolosa (1997ko edizioa, *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*. Vol. I, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao).

CARSTON, Robyn 2002, *Thoughts and utterances: the pragmatics of explicit communication*, Blackwell, Oxford.

CORNILLIE, Bert 2009, «Evidentiality and epistemic modality. On the close relationship between two different categories», *Functions of Language*, 16-1 (2009) 44-62.

DE HAAN, Ferdinand 1999, «Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries», *Southwest Journal of Linguistics*, 18 (1999) 83-101.

DENDALE, Patrick & Liliane TASMOWSKI 2001, «Introduction: Evidentiality and related notions», in P. DENDALE & L. TASMOWSKI, arg., *Journal of Pragmatics*, 33 (3) (2001) 339-348.

EGUNKARIA 2001, *Estilo Liburua*, Andoain.

ELHUYAR 2000, *Elhuyar hiztegia: euskara-gaztelania, castellano-vasco*, Usurbil.

ELHUYAR & ELKARLANEAN 1994, *Euskal hiztegi modernoa*, Usurbil/Donostia.

EUSKALTZAINDIA 1987, *Euskal gramatika. Lehen urratsak II*, Bilbo.

EUSKALTZAINDIA 1993, *Euskal gramatika laburra: perpaus bakuna*, Bilbo.

FALLER, Martina T. 2002, *Semantics and pragmatics of evidentials in Cuzco Quechua*. PhD thesis, Stanford University.

GARRETT, Edward John 2001, *Evidentiality and assertion in Tibetan*. PhD dissertation.

GINZBURG, Jonathan & IVAN, A. SAG 2000, *Interrogative investigations. The form, meaning, and use of English interrogatives*, CSLI Publications, Stanford.

GRICE, Paul 1967, «Logic and conversation», in D. Davidson & G. Harman, arg., (1975), *The logic of grammar*, Encino: Dickenson, pp. 64-75. Also published in P. Cole

& J.L. Morgan (arg.) (1975), *Syntax and semantics 3: Speech Acts*, New York: Academic Press, pp. 41-58. Reprinted in P. Grice (1989), *Studies in the way of words*. Cambridge (MA): Harvard University Press, pp. 22-40.

HADDICAN, Bill 2007, «Euskal perpausaren oinarritzko *espez-buru-osagarri* hurrenkera-ren aldeko argudio batzuk», in I. Arateax, X. Artiagoitia & A. Elordieta (arg.), *Antisimetriaren hipotesia vs. buru parametroa: euskararen oinarritzko hitz hurrenkera ezbaian*, EHUko Argitalpen Zerbitzua, Bilbo, 69-96.

IFANTIDOU, Elly 2001, *Evidentials and relevance*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.

IZVORSKI, Roumyana 1997, «The present perfect as an epistemic modal», in A. Lawson (arg.), *SALT VII*, Cornell University, Ithaca, NY, 222-239.

JENDRASCHEK, Gerd 2003, *La modalité épistémique en basque*, Lincom Europa, Muenchen.

KAPLAN, David 1989, «Demonstratives», in J. Almog, J. Perry & H. Wettstein, arg., *Themes from Kaplan*, Oxford University Press, Oxford, 481-563.

KARMEL 2005, *Eskola hiztegia. Oinarritzko hiztegia*, Bilbo.

KING, Alan R. 1994, *The Basque language. A practical introduction*, University of Nevada Press, Reno, Nevada.

KORTA, Kepa & John PERRY 2007, «How to say things with words», in Savas L. Tsohatzidis (arg.), *John Searle's philosophy of language: force, meaning, and thought*, Cambridge University Press, Cambridge, 169-189.

LAFITTE, Pierre 1962, *Grammaire basque (Navarro-Labourdin littéraire)*. Édition revue et corrigée, Delmas, Bordeaux (1979ko edizioa, *Grammaire basque (Navarro-Labourdin littéraire)*). Édition revue et corrigée, Elkar, Donostia).

LARRAMENDI, Manuel de 1729, *El imposible vencido. Arte de la lengua bascongada*, Antonio Joseph Villagordo Alcaráz, Salamanca (1979ko edizioa, *El imposible vencido. Arte de la lengua bascongada*, Hordago, Donostia).

LARRAMENDI, Manuel de 1854, *Grammaire de la langue basque : d'après celle du P. Manuel de Larramendi intitulée El imposible vencido / par S.G. Blanc*, S.H. Blanc et Cie, Lyon & Paris.

LÓPEZ MENDIZABAL, Isaac 1943, *La lengua vasca: gramática, conversación, diccionario: vasco-castellano, castellano-vasco*, Editorial Vasca Ekin, Buenos Aires, (1977ko edizioa: *La lengua vasca: gramática, conversación, diccionario: vasco-castellano, castellano-vasco*. Auñamendi, Donostia/San Sebastián).

MATTHEWSON, Lisa; Henry DAVIS & Hotze RULLMANN 2007, «Evidentials as epistemic modals: Evidence from St'át'imcets», in J. Van Craenenbroeck, arg., *Linguistics Variation Yearbook 2007*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 201-254.

MCCREADY, Eric & Norry OGATA 2007, «Evidentiality, modality and probability», *Linguistics and Philosophy*, 30 (2007) 147-206.

MITXELENA, Luis 1987, *Orotariko euskal hiztegia*, Euskaltzaindia, Bilbo.

MUGICA, Placido 1981, *Diccionario vasco-castellano*, Mensajero, Bilbo.

POTTS, Christopher 2005, *The logic of conventional implicatures*, Oxford University Press, Oxford.

SARASOLA, Ibon 1996, *Euskal hiztegia*, Kutxa Gizarte-eta Kultur Fundazioa, Donostia. (2. edizioa 2007an, Elkar, Donostia).

SCHENNER, Mathias 2008, «Double face evidentials in German: Reportative 'sollen' and 'wollen' in embedded contexts», in A. Grønn, arg., *Proceedings of SuB12*, University of Oslo, Oslo, 552-566.

SEARLE, John R. 1969, *Speech acts. An essay in the philosophy of language*, Cambridge University Press, Cambridge.

SPERBER, Dan & Deirdre WILSON 1986/95, *Relevance. Communication & Cognition*, Blackwell, Oxford.

TRASK, Robert L. 1981, «Basque verbal morphology», in Euskaltzaindia, *Euskalariari nazioarteko jardunaldiak (Iker-1)*, Bilbo, 285-304.

VANDERVEKEN, Daniel 1990, *Meaning and speech acts, Vol. 1. Principles of language use*, Cambridge University Press, Cambridge.

VANDERVEKEN, Daniel 1991, *Meaning and speech acts, Vol. 2. Principles of language use*, Cambridge University Press, Cambridge.

VAN EYS, Willem J. 1873, *Dictionnaire Basque-Français*, Maisonneuve, Paris; Williams and Norgate, London.

UZEI 1999, *Sinonimoen hiztegia*. Donostia.

WILBUR, Terence H. 1981, «Basque syntax», in Euskaltzaindia, *Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak* (Iker 1), Bilbao, 169-186.

ZABALA, Igone 2005, «Euskara batua eta euskara tekniko-zientifikoa», *Iker* 17, 485-511. Euskaltzaindia.

ZUBELDIA, Larraitz & Kepa KORTA 2007, «'Omen'ek esan nahi omen duenaz», *Gogoa*, VII-2 (2007) 237-269.

ZUBIRI, Ilari & Entzi ZUBIRI 1995, *Euskal gramatika osoa*, Didaktiker, Bilbo.

Corpusa³¹

ALONSO, Jon 2001, *Euskal karma*, Susa, Zarautz.

ALONSO, Jon 2006, *Erretzaileen eremua*, Susa, Zarautz.

EPALTZA, Aingeru 2000, *Rock'n'roll*, Elkar, Donostia.

IÑURRIETA, Iñaki 2004, *Kuskue tanden*, Alberdania, Irun.

ITURRALDE, Joxemari 2000, *Euliak ez dira argazkietan azaltzen*, Erein, Donostia.

JIMENEZ, Edorta 2003, *Hemingway eta euskaldunak zerbitzu sekretuetan*, Susa, Zarautz.

MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier 2006, *Arima enkoniatuak*, Elkar, Donostia.

OÑEDERRA, Lourdes 1999, *Eta emakumeak sugeari esan zion*, Erein, Donostia.

SALABURU, Pello 2002, *Euskararen etxea*, Alberdania, Irun.

SEGUROLA, Iñaki 2005, *Gaur ere ez du hiltzeko eguraldirik egingo*, Alberdania, Irun.

TORREALDAI, Joan Mari 1977, "Euskal liburugintza 1976an", *Jakin*, 1 (1977) 124-129.

TXILLARDEGI 1999, *Putzu*, Elkar, Donostia.

ZALDUA, Iban 2001, *Gezurak, gezurrak, gezurrak*, Erein, Donostia.

³¹ EHUren Euskara Zerbitzuaren *Ereduzko prosa gaur* ataritik atera ditugu liburuetakoa adibideak.